

OSMANLI SARAYINDA DEĞERLER: II. ABDÜLHAMİD ÖRNEĞİ¹

Melike DOĞAN*, Hasan EROĞLU**

Öz

Değer; insan davranışlarına yön veren, her türlü amaç ve hedeflerdir. Tarih birikimiyle oluşturulan değerler ise, toplumun devamını sağlayan ve tamamının kabullendiği inanışlardır. Her toplumda olduğu gibi Osmanlı'da ve Osmanlı saray hayatında da önem verilen birtakım değerler vardır. Bu değerlerin neler olduğunu günümüze ulaştıran kaynaklar ise arşivler, süreli yayınlar, kitaplar ve hatıratlardır. Hatıratlar, yazarın yaşadığı olayları kendi duygu ve düşünceleriyle anlattığı yazılardır. Bu bağlamda araştırmamızın amacı, II. Abdülhamid dönemini konu alan; Şadiye Osmanoğlu'nun "Babam Abdülhamid (Saray ve Sürgün Yılları)", Ayşe Osmanoğlu'nun "Babam Abdülhamid", Bernhard Stern'in "II. Abdülhamid Yıldız Sarayı ve Haremi" ve Leyla Açıba'nın "Bir Çerkez Prensesinin Harem Hatıraları" adlı eseri olmak üzere 4 hatıratı, Sosyal Bilimler Programı'nda yer alan değerlere göre incelemektir. Nitel araştırma yöntemiyle hazırlanan çalışmamızın verileri doküman incelemesi tekniğiyle toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bulguları analiz edildiğinde; hatıratlarda Sosyal Bilimler programında yer alan 18 değere de vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. En sık tekrarlanan değer sevgi, en az vurgulanan değer ise dayanışmadır. Araştırma sonuçlarına göre hatıratların, değer etkinliklerindeki kaynak arayışlarına cevap verebilecek nitelikte oldukları söylenebilir. Sosyal Bilimler programında yer alan değerlerin kazandırılmasında kullanılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Sarayı, II. Abdülhamid, Sosyal Bilimler, Değer Eğitimi, Hatırat.

VALUES IN OTTOMAN PALACE: THE REIGN OF ABDULHAMID II EXAMPLE

Abstract

Value; it is all kinds of goals and goals that guide human behavior. The values created by society with a certain accumulation of history are defined as the beliefs that provide the continuation of the society and are accepted as completely. There are a number of values that are important in Ottoman and Ottoman palace life as in every society. The resources that transmit these values to day are archives, periodicals, books and memoirs. Memoirs are writings on which the writer describes his events with his own feelings and thoughts. In this context, the purpose of the research is investigating, the reign of Abdulhamid II; Şadiye Osmanoğlu's "Father Abdulhamid (Palace and Exile Years)", Ayşe Osmanoğlu's "Father Abdulhamid", Bernhard Stern's "II. Abdulhamid Yıldız Palace and Harem" and Leyla Açıba's "A Circassian Princess's Harem Memories", 4 memorabilia, according to the values in Social Sciences Program. The data of the study prepared by the qualitative research method were collected by the document examination technique. In the analysis of the data, descriptive analysis method is used. According to findings are analyzed; in memoir it was determined that the 18 values in the Social Studies program were emphasized. The most frequently repeated value is love, and the least emphasized value is solidarity. According to the results of the research, it can be said that memories are capable of responding to resource searches for value activities. It can be suggested to use it for gain the values in the Social Studies program.

Keywords: Ottoman palace, Abdulhamid II, Social Studies, Value Education, Memoir.

¹Bu araştırmanın bir bölümü, 1-3 Şubat 2018 tarihinde Kuşadası'nda düzenlenen "International Association of Social Science Research" de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mlkk.dgenn@gmail.com.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, haser03afyon@hotmail.com.

1.GİRİŞ

Değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlardır. (MEB, 2005). Değer ve tutumlar, toplumun üyelerini bir arada tutan ve bireylerin çevresindeki unsurlara bakış açısını şekillendiren önemli kültür unsurlarıdır. (Sığırı ve diğerleri, 2009: 166). Temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek; aile, toplum ve okulun başlıca görevleri arasında yer almaktadır. (Yazıcı, 2006: 506). Değerler toplumun temel yapı taşını oluşturur. Bunun içindir ki milletler varlıklarını korumak ve devam ettirmek için sahip oldukları değerleri korumak zorundadırlar. (Tekşan, 2012: 1). Sahip olunan ortak değerler, bir milleti ayakta tutan, birlik ve beraberliği sağlayan unsurlardır. Toplumda farkında olmadan değer kazanımı başlasa da, bunun bilinçli olması kültürü yansıtan eserler vasıtasıyla olmaktadır (Özbay ve diğeri, 2011: 30). Okulların temel amacı, sağlıklı, iyi özelliklerle donanmış, belirli idealleri olan, erdemli bireyler yetiştirmektir. (Şimşek, 2015: 79).

Bireylerin kişilik yapısının oluşmasında içerisinde yaşadığı toplumun değerleri önemli bir etkiye sahiptir. (Barış ve diğerleri, 2015: 344). Değerler ve inançlar, bireylerin hayatı anlayıp yorumlamalarında ve davranışlarının şekillenmesine öncülük etmektedir. (Akıncı, 2005: 11). İnsan doğumundan ölümüne kadar yaşamını toplumun bir üyesi olarak devam ettirmek durumundadır. Dolayısıyla bireyin içerisinde yaşadığı toplumun gelenek ve göreneklerini, doğru ve yanlışlarını bir bakıma değer algılarını öğrenmesi onların topluma uyumunu kolaylaştırmaktadır (Yazıcıbaşı, 2014: 761). Milli eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda da öğrencilere kazandırılması öngörülen bazı değerler vardır. Bunlar adalet, tasarruf, yardımseverlik, dürüstlük, sorumluluk, sevgi, estetik, eşitlik, barış, aile birliğine önem verme, vatanseverlik, çalışkanlık, saygı, duyarlılık, bilimsellik, dayanışma, özgürlük ve bağımsızlık değerleridir (MEB, 2017: 10). Okullarda, ülkenin ve toplumun özgün tarihi, kültürü ve dini ile barışık bir eğitim arayışı değerler bağlamındaki hedefler açısından da daha elverişli görülmektedir (Yaylacı, 2016: 169). Edebî eserlerin, öğretim ortamında etkili bir şekilde kullanılması öğrencilerin anlama, yorumlama, analiz yapma, farklı bakış açılarını görme, empati kurma becerilerini geliştirmektedir. Ayrıca bu metinler sayesinde öğrenciler, millî ve evrensel değerleri de kazanmaktadırlar (Beldağ ve diğerleri, 2016: 955). Güncel ve geçmiş yaşamdan izler taşıyan metinler, hedef alınan değerlerin genç kuşaklara kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Susar, 2014: 217). Edebi eserlerin büyük bölümü insanları eğiterek onlara bilgi, beceri, değer ve tutum kazandırmak için hazırlanmaktadır. Hatıratlar gibi edebi türler öğrencilerin ulusal ve evrensel değerleri öğrenmesine katkı sağlayarak kültür aktarımını kolaylaştırır (Kaymakçı, 2013: 231). Bu bağlamda; Bu araştırmanın amacı, II. Abdülhamid dönemini konu alan; Babam Abdülhamid (Saray ve Sürgün Yılları), II. Abdülhamid Yıldız Sarayı ve Haremi, Bir Çerkez Prensesinin Harem Hatıraları ile Babam Abdülhamid adlı eserler olmak üzere 4 hatıratı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan değerler göz önünde bulundurularak incelemektir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada veri toplama amacıyla doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Karasar (2014) doküman incelemesi yöntemini, belgesel tarama olarak adlandırarak, bu yöntemin belli bir amaca yönelik kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme basamaklarını kapsadığından bahsetmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2016) ise doküman incelemesinin, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan ve tek başına da veri toplama aracı olarak kullanılabilen bir veri toplama yöntemi olarak görüldüğüne vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada veriler, Babam Abdülhamid (Saray ve Sürgün Yılları), Babam Abdülhamid, II. Abdülhamid Yıldız Sarayı ve Haremi ile Bir Çerkez Prensesinin Harem Hatıraları adlı eserler olmak üzere 4 hatıratın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan değerler göz önünde bulundurularak incelenmesiyle elde edilmiştir.

2.2. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analizde, elde edilen bulgular düzenlenip, yorumlanarak okuyucuya sunulmaktadır. Analiz sonucu elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve diğerleri, 2016: 239). Betimsel analizde çalışmadan elde edilen verilerden yapılan doğrudan alıntılara da yer verilmektedir. Çalışma yapılırken Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan değerler göz önünde bulundurulmuş ve tespit edilen değer unsurları örneklerle ele alınmıştır.

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak için birbirinden bağımsız iki uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Tema ve kodlamalardaki değerlendirmelerde görüş ayrılığına düşülen durumlarda tekrardan düzenlemeler yapılarak araştırmanın güvenilirliği sağlanmıştır.

3. Bulgular

II. Abdülhamid dönemini konu alan dört hatıratın Sosyal Bilgiler programındaki değerlere göre incelendiği çalışmanın bu bölümünde, betimsel analiz sonucu ortaya çıkan temalar, hatıratlardan alıntılar yapılarak verilmiştir.

3.1. Sevgi Değeri

İncelenen hatıratlarda en sık tekrarlanan değer sevgidir. Eserlerin kaleme alındığı yıllar düşünüldüğünde, zaferlerin, toprak kayıplarının yanı sıra ayrılıkların ve sürgünlerin de yaşandığı göz ardı edilmemelidir. Yaşanan ayrılıklar hem aile bireylerinin birbirlerine karşı sevgilerini, hem de vatanlarına olan özlemlerini ön plana çıkarmıştır. Osmanoğlu (2011) hatıratında “Hatıralarımın gayesi, evvelce de belirttiğim gibi, babama olan sevgimi ve hayatta kalmış tek kızı olarak onu izaha çalışmaktır (Osmanoğlu, 2011: 27).” cümleleriyle dönemin şartları gereği ayrı düşen aile fertlerinin birbirlerine duydukları sevgi ve özlemlerini dile getirmiştir. Hayatının ilk muhtevası olarak babası ve onun tatlı okşayışlarından başka hiçbir şeyi gözlerinin önüne getiremediğini de ekleyerek babasına olan sevgisini anlatmaktadır. “Hırka-i Saadet ziyaretinin gönüllerimize doldurduğu manevi saadetin, ruhi sevincin bizleri

nasıl birbirimize sevgi ve muhabbetle kaynaştırdığını o zaman hep düşünürdüm (Osmanoğlu, 2011: 27).” diyerek aile sevgisinin yanı sıra manevi sevgiye de vurgu yapmıştır. Ayrıca hatıratlarda II. Abdülhamid’in milletine ve hayvanlara olan sevgisine de yer verilmiştir. Osmanoğlu (2011), babasının milletine olan bağlılığını; “Babam, milletini delicesine severdi. Ahmetçik, Mehmetçik sözlerini kullandığı vakit, öz evlatlarından bahsediyormuş gibi yürekte sevgisi derhal yüzünden okunurdu (Osmanoğlu, 2011: 41).” sözleriyle dile getirmiştir. Stern (2014) ise padişahın hayvan sevgisini ve onlara verdiği değeri kısa bir anıyla anlatmıştır: “Günün birinde Yıldız’da büyük bir panik çıkar. Sarayın bütün kapıları aniden kapatılır, hizmetkârlar deli gibi sağa sola koşuşurlar. Nöbetçiler sarayda ihtilal çıktığını sanarak ateşe hazır vaziyette mevzilenirler. Bu dehşetli telaşın sebebi neydi, ne olmuştu? Padişahın çok sevdiği keçisi kaçmıştı! (Stern, 2014: 30).”

3.2. Estetik Değeri

Ele alınan hatıratlarda estetik değerinin, göze hoş gelme, güzel görünüm boyutu ve sanatsal yönüne vurgu yapılmıştır. Osmanoğlu (2011), babasının tahtının da bulunduğu Dolmabahçe Sarayı’ndaki Muayede Salonu adını taşıyan dairenin, altından yapılmış, elmas, zümrüt ve yakutlarla gayet sanatkârane bir şekilde süslenmiş olduğunu belirterek sanata ve estetiğe verilen öneme dikkat çekmiştir. Ayrıca Osmanoğlu (2011), “Babamın çocukluğundan itibaren marangozluğa merakı meşhurdur. Hususi dairesinin yanında, geniş bir yeri, iş odası yapmıştı. Çok mükemmel takımları vardı. Dolap, masa, gibi ev eşyalarını üzerlerine fildişi kakma nakışlarıyla sanatkârane bir şekilde yapardı (Osmanoğlu, 2011: 37).” ifadelerini kullanarak, II. Abdülhamid’in de sanata ve estetiğe olan ilgisini vurgulamış, ayrıca onun marangozluk yönüne de atıfta bulunmuştur. Stern (2014) ise, padişahın tiyatro ve müzik sevgisinin imparatorluk ailesinin bütün veliahtlarına ve prenseslerine de geçtiğini, imparatorluk tiyatrosuna gitmek için hiçbir fırsatı kaçırmadıklarını, tiyatronun yanında veliahtların konserlere katılmayı da adet edindiklerini belirtmiştir. Bir Çerkes prensesi olan Açıba’nın hatıratında yer verdiği “Ben yedi yaşımdan itibaren hususi hocalar tarafından ders almaya başladım. Bu hocalar bana Fransızca-İngilizce konuşmayı, piyano çalmayı, yağlı boya resim yapmayı ve güzel yazı yazmayı öğrettiler. (Açıba, 2004: 20).” sözleri ise sarayda yaşayan hanedan mensupları yanında saray görevlilerinin de sanatsal anlamda geliştirilmeye çalışıldığını, Osmanlı saraylarında estetik değerine önem verildiğinin bir diğer göstergesidir.

3.3. Saygı Değeri

Hatıratlarda üzerinde en fazla durulan bir diğer değer de saygıdır. Osmanlı saraylarında aile bireyleriyle başlayan, saray halkından topluma da yayılan saygı ve sevgiye dayalı bir huzur ortamı dikkat çekmektedir. Büyük hemşirelerinin, büyüklere, annelere, kardeşlere daima saygılı davranmaları gerektiğini, önlerine geçmeyip sıralarını muhafaza etmelerini istediklerini ve şımarıklıktan hiç hoşlanmadıklarını belirten Osmanoğlu (1960), sarayda büyüklere ve aile bireylerine karşı saygıya verilen önemi vurgulamıştır. Ayrıca Osmanoğlu (1960), “Babam annesini daima kapıdan karşılar, elini öper, koluna alarak kanepeye kadar getirip oturtur, giderken de yine kapıya kadar götürüp elinden öperdi.” Ve “Babam, kimseye sen diye hitap etmediği gibi cariyelerine bile getiriniz, götürünüz gibi nazikâne şekilde emir verirdi. Kadınlarına da pek saygılı muamele ederdi (Osmanoğlu, 1960: 25).” cümlelerini de ekleyerek, kişinin bulunduğu konum ne olursa olsun büyüklerine karşı gösterdiği saygıya

dikkat çekilmiştir. II. Abdülhamid'in sadece büyüklere değil, dini değerlere saygı duyduğunu ise Stern hatıratında "Eski senelerde Beşiktaş'a, Nişantaşı'na, Ortaköy'e ve İstanbul'a giderdi. Şimdi yılda yalnız bir defa, ramazanın onbeşinde, eski sarayda muhafaza edilen peygamberin hırkasını öpmek için İstanbul'a gidiyor (Stern, 2014: 43)." sözleriyle belirtmiştir.

3.4. Çalışkanlık Değeri

Çalışkanlık, hatıratlarda en sık tekrarlanan bir başka değerdir. Osmanoğlu, babası II. Abdülhamid için, "Devlet ve millet işlerinden iyi anlar ve onlarla meşguliyeti canı kadar severdi. Kâtipleri ve Mabeyincileri ile beraber çalışır. Günün mühim kısmını onlarla geçirirdi (Osmanoğlu, 2011: 32)." cümleleriyle onun devlet ve millet işleriyle ilgilenmeyi çok sevdiğini, günün büyük bir kısmını çalışmaya ayırdığını vurgulamıştır. Padişahın diğer kızı Osmanoğlu (1960) ise, babasının bankalardaki birikmiş parasına el konulmak istendiği zaman kendini, "Ben kalabalık bir ailenin babasıyım. Padişah olduğum zaman şehzadeliğimde çalışıp kazandığım paranın bir kısmını cülus bahşisi olarak kendi kesemden verdim. Çünkü ben avare yaşamaz, oturmaz, dinlenmez, çiftliklerimde çalışırdım (Osmanoğlu, 1960: 159)." şeklinde ifade ettiğini, belli bir yere gelmek için emek ve çaba sarf ettiğini, dolayısıyla da çalışkanlığa önem verdiğini belirtmiştir. Dışarıdan bir göz olan Stern ise, sadece II. Abdülhamid'in değil saray çalışanlarının da zamanlarının büyük kısmını çalışarak geçirdiklerini, Başkâtip Tahsin Bey'den örnek vererek, "Bizim saatimizle sabah sekizde bürosuna geliyor ve gece geç saate kadar, sıkı çalışıyor (Stern, 2014: 107)." sözleri ile dile getirmiştir.

3.5. Yardımseverlik Değeri

Çalışmalarda yardımseverlik değerine de vurgu yapılarak hanedan mensupları ile diğer saray görevlilerinin yardımseverlik konusunda hassasiyetlerine dikkat çekilmiştir. Osmanoğlu, II. Abdülhamid'in haremelerinden Perestu Kadınefendi'den bahsederken, "Ahlakı da kendisi kadar güzel olan, daima kibirsiz, fakat vakur, şefkatli ve merhametli olarak yaşamış, ibadetle vakit geçirmiş, yoksullara yardım etmiştir (Osmanoğlu, 1960: 17)." diyerek, çerkes Prensesi Açba (2004) ise, bir başka valide sultan Nazikeda kadın için, Sultan II. Abdülhamid Han'ın ilk harem ve sarayda Perestu Valide Sultan'dan sonra nüfuz sahibi olan pek kibar ve iyi kalpli bir melike olduğunu belirterek, hanedan ailesinin yardımseverliğe verdikleri duyarlılığı dile getirmiştir. Bir başka yardımseverlik örneği olarak Osmanoğlu (1960), hanedanın ihtiyaç sahiplerine gösterdikleri hassasiyeti, "Muharrem'in onuncu günü aşure pişerdi. Bu aşure saraya, dairelere testilerle gelirdi. Bütün hanedan azasına gönderilirdi. Hamidiye Camisi'nin avlusundaki meydana kazanlarla aşure konup fakir fukaraya dağıtılırdı (Osmanoğlu, 1960: 96)." sözleriyle vurgulamıştır.

3.6. Sorumluluk Değeri

Sosyal Bilgiler Programı'nda öğrencilere kazandırılması gereken değerlerden biri olan sorumluluğa dair örnekler, bütün hatıratlarda yer verilmiştir. Osmanoğlu (2011) bu konu ile ilgili, "Haremde küçük harem ağaları vardı. Bunlar, bizim aramızda saray terbiyesi görerek, Hanedanın iç hizmetlerinde büyük mesuliyetli vazifelere hazırlanırdı (Osmanoğlu, 2011: 21)." cümleleriyle, harem ağalarının sorumluluklarının farkına varmaları için hanedan çocukları ile birlikte ahlak eğitimleri aldıklarını belirtmiştir. Ayrıca Osmanoğlu (2011), kutsal emanetlerin önemine ve onların korunmasının verdiği sorumluluğa, "Sene de bir defa,

Ramazan ayında Hanedanın Hırka-i Saadet'i ziyaret günü vardı. Peygamber efendimizin şahsi eşyalarını ihtiva eden mukaddes emanetler, Topkapı Sarayı'ndaki hususi dairede ihtimamla muhafaza edilirdi (Osmanoğlu, 2011: 21)." sözleriyle dikkat çekmiştir. Osmanlı sarayında beş yıl misafir olan Stern ise, her bir kalfanın, henüz çocukluk yaşlarında bulunan genç, iki veya üç köleyi, anneleri gibi eğitme, ödüllendirme, cezalandırma, iaşelerini ve kıyafetlerini sağlama gibi sorumlulukları üstlendiklerine hatıratında yer vermiştir.

3.7. Bilimsellik Değeri

Eserlerde bilimsellik değeri gerek yeni buluşlar yapmak için verilen çabalar, gerekse kütüphanelerde bilimsel çalışmalar için oluşturulan imkânlarla örneklendirilmiştir. Sadece Stern (2014), bilimsellik vurgusu yapan örneklere yer vermiştir. Anılarında, Testerehanede işçi olarak, İstanbul'un sanat okulundan en iyi diplomalarla mezun olan öğrencilerin işe alındığını belirten Stern, fabrikanın yanındaki salondan en yetkin işlerin çıkarıldığını, sarayın ihtiyaçlarının buradan temin edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bütün yeni icatların burada kullanım bulduğuna, buharla çalışan heybetli, tekerlekli bir planya makinesinin de fabrikadan çıktığına dikkat çekerek, bilimsellik değerinin yeni bir şeyler ortaya koymak için yapılan çalışmalar yönüne vurgu yapmıştır. Stern (2014), hatıratında II. Abdülhamid'in dört kütüphanesinin mevcut olduğunu, hatta bunlardan birinin tüm dillerde yazılmış eserler bakımından olağanüstü zengin olduğunu belirterek bilimselliğe, dolayısıyla bilgiye ulaşma yolunda harcanan çabaya önem verildiğinden bahsetmiştir.

3.8. Vatanseverlik Değeri

Hatıratlarda, hanedan mensubu Ayşe Osmanoğlu ve Şadiye Osmanoğlu vatanseverliğe vurgu yaparken, Stern ve Açıba eserlerinde bu değere yönelik örneklere yer vermemişlerdir. Osmanoğlu (2011), Yunan harbi sırasında askerler için tüm çalışanlarla birlikte sabahlara kadar uyumadan onlar için kıyafet diktikleri esnada babasının yanlarına gelerek kendilerine, "Aferin evlatlarım, Allah sizlerden razı olsun, vatan için çalışmak ne tatlıdır. Allah vatanımızı düşmanlardan muhafaza buyursun!(Osmanoğlu, 2011: 42)" dediğini, bu sözlerden kuvvet ve şevk aldıklarını, zaman kaybolmasın diye gözlerini iğneden ve makineden ayırmadan onu dinlediklerini ifade etmiştir. "Vatan! Vatan! Babam bunu bizlere ne kadar çok söylemişti (Osmanoğlu, 2011: 42)." sözlerini de ekleyen Osmanoğlu (2011), başta babası II. Abdülhamid'in olmak üzere, kendilerinin de vatanlarına olan sevgi ve bağlılıklarına dikkat çekmiştir. Ayrıca Osmanoğlu (2011), sürgün yıllarında Avrupa'da geçirdikleri zamanları anlatırken, Osmanlı idaresi sona erdikten sonra, Avrupa'da vatan hasreti içinde geçirdiği sürgün yıllarında, tarihe ve bilhassa babasının devrine ait olaylara büyük önem verdiğini belirtmiş, vatanına duyduğu özlemlerle vatan topraklarında olan biteni takip etmekten de geri kalmamıştır. Balkan savaşları sırasında Selanik'te Alatin Köşkü'nde kalan II. Abdülhamid'e "Selanik düşmek üzeredir. Sizi İstanbul'a götürmek istiyorlar." denilmesi üzerine, "Selanik, İstanbul'un anahtarıdır. Düşmana verilir mi? Şuradan şuraya gitmem bana da bir tüfek veriniz. Birlikte son nefesime kadar müdafaa edelim (Osmanoğlu, 1960: 197)." şeklinde karşılık verdiğini belirten Osmanoğlu (1960), babasının vatanına olan bağlılığını ve vatanı için gerekirse canını feda edebileceğini dile getirmiştir.

3.9. Özgürlük Değeri

II. Abdülhamid döneminde hanedanın Avrupa'ya sürgün edilmesi nedeniyle Osmanoğlu, sadece vatan hasretini değil, kendi ülkesinde özgürce yaşamasının önemini de anladığını, sürgün hadisesinin feci intibalarının ona asıl hürriyeti, fazileti ve samimiyeti öğrettiğini ifade etmiştir (Osmanoğlu, 2011: 56). Yabancı bir göz olarak Stern ise, toplumsal özgürlükten çok bireysel özgürlüğe dikkat çekerek, saltanat haremindeki bayanların tam hareket özgürlüğüne sahip olduklarını, onların Yıldız'da ve sarayın dışında canları istediği gibi arabayla gezebildiklerini belirtmiştir (Stern, 2014: 67). Ayrıca Stern, Padişahın huzura kabulleri cuma günleri selamlıktan sonra yaptığını, şahsi ilişkilerde olağanüstü Samimi olduğunu belirterek huzura kabullerde yere kapanmayı (secde) veya benzer merasimleri tamamen kaldırdığını, Osmanlı Saraylarında, bireylerin rahat ve özgürce hareket edebilecekleri bir ortamın bulunduğunu ve bu konuda çok hassas olduğunu dile getirmektedir (Stern, 2014: 53).

3.10. Aile Birliğine Önem Verme Değeri

Osmanlı saraylarında aile birliği, önem verilen bir müessesedir. Osmanoğlu (2011), sürgün yıllarında, babalarıyla bayramda görüşmelerine izin verilmesi üzerine o gün babasının, onlara açısı marifetiyle yemekler hazırlattığını, babaları başlarında, anneleri ve kardeşleri ile bir sofrada oturup yedikleri yemeği hiç unutmadığını dile getirmiştir (Osmanoğlu, 2011: 62). Bu sözlerle, sürgün sebebiyle birbirlerinden ayrı düşen hanedan üyelerinin tekrardan bir araya gelmelerinin verdiği mutluluk, aile birliğine verilen önem ve özlem vurgulanmıştır. Ayrıca Osmanoğlu (2011) hatıratlarında, haremın kalın duvarlarla kaplı, kendine mahsus yaşayış tarzı ötesindeki hayata karşı ilgisinin git gide arttığını, anne ve baba yuvasının şefkat dolu havasını bahar çağına kadar doya doya teneffüs ettiğini belirtmiş, aile birliğine olan bağlılığına vurgu yapmıştır (Osmanoğlu, 2011: 29). Stern ise, hanedan arasındaki bu bağı, bizzat şahit olduğu bir anıyla aktarmıştır: “Velihtlar onu nasıl görüyor ve onlar onu belki haftada yalnız böyle üstün körü görüyorlar o zaman o katı duruşlarını kaybediyorlar, bütün merasime inat ona gülüyorlar, padişaha, öz babalarına. Ve o, imparator, bakışlarını sürünen kitleden ayırıyor ve sevimli çocuklara, öz çocuklarına gülümsüyor. Bu gülüş, halifenin gördüğüm tek gülümsemesiydi (Stern, 2014: 46).”

3.11. Bağımsızlık Değeri

Hatıratlarda sadece Stern, bağımsızlık değerine yönelik örneklere yer vermemiştir. Osmanoğlu (2011), Balkanlar'daki Türk halkının bir İslav çemberi ile anavatandan tecrit ve tefrik edilip Rus esareti altına girmeleri korkusunun halk ve ordu mensuplarını İttihat ve Terakki teşkilatı içinde topladığını, Türk halkının esareti kabul etmeyip, bağımsızlık için birlik olduğunu vurgulamıştır (Osmanoğlu, 2011: 135). II. Abdülhamid'in bir diğer kızı Osmanoğlu (1960) ise bağımsızlık değerine verilen öneme hatıratında; “Yunan harbini anlatırken her zafer haberi geldiğinde sevincimizden ağlıyorduk (Osmanoğlu, 1960: 94).” ve “Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesi ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi gibi olaylar sonucu canı çok sıkılan babam tedbirsizlik oldu diyordu. Babam bu olaydan son derece üzüntü duymuştu (Osmanoğlu, 1960: 124).” şeklinde yer vermiştir. Bir yandan zafer kazanmanın, bağımsızlığı korumanın verdiği sevince değinirken, bir diğer örnekte ise Balkanlarda yaşanan toprak kaybının verdiği üzüntü vurgulanmıştır.

3.12. Dürüstlük Değeri

Sarayda dürüstlük değerine de önem verilmiştir. Osmanoğlu (1960) Sait Paşa'nın babasına daima çok iyi hizmetlerde bulunduğunu, birçok hususta kendisine haber göndererek fikrini sorup, en doğru sadıkane cevapları aldığını ifade etmesi, Sait Paşa'nın dürüstlüğüne ve dolayısıyla da bu değere verilen öneme yapılan bir atıftır (Osmanoğlu, 1960: 14). Stern (2014)'in hatıratında yer verdiği bir dürüstlük örneği şu şekildedir: “Başlangıçta İzzet (padişah yardımcısı) sabit bir maaş almıyor, aksine zaman zaman hediyelerde alıyordu. Bir gün padişah ona, Yıldız'ın yakınında kendine bir ev alması için 9 000 lira verdi. Bir süre sonra hükümdar ona ev alıp almadığını sordu. ‘Hayır’, dedi İzzet Bey. ‘Peki, parayı ne yaptın?’ diye sordu padişah. ‘Borçlarımı ödedim,’ diye karşılık verdi İzzet, ‘alacaklılar baskı yapıyordu, onlardan kurtulmak, güzel bir ev almaktan daha güzel.’ (Stern, 2014: 98)” diyerek, padişaha dürüstçe karşılık vermiştir. Padişah ise, İzzet Bey'in bu dürüstlüğüne karşılık hazineyi hassadan masrafları karşılanmak üzere bir ev yaptırmıştır.

3.13. Eşitlik Değeri

Osmanlı Saraylarında eşitliğe verilen önemi “Bütün insanlar eşittir, padişahların anaları satın alınmış kölelerdir, en üst rütbelileri toz içinde doğurmuşlardır (Stern, 2014: 41).” Cümleleriyle aktaran Stern, İslam'ın demokratik ve eşitliği savunan bir din olduğuna, valide sultanların bile kölelikten gelebildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, askeri mevkilerde Suriyeliler, Afrikalılar, Araplar, Kürtler ve Arnavutların olduğunu da dile getirerek, ırk ayrımı yapılmaksızın herkesin alındığına vurgu yapmıştır (Stern, 2014: 43). Bir başka örnekte, Stern, “Tuhaf gelse de Rusya'nın dışında dünyada hiçbir imparatorlukta kadınlar Türkiye'deki kadar kudretle devlet politikasına el atmamışlardır. Haremın kafesli pencereleri ardında en önemli, ekseriya çok felaket getiren kanunlar kararlaştırılmıştır (Stern, 2014: 58).” ifadeleriyle ise kadınların da erkekler gibi devlet politikasında söz sahibi olduklarını da vurgulamıştır.

3.14. Adalet Değeri

Adalet hatıratlarda vurgu yapılan bir diğer değerdir. II. Abdülhamid'in kızları bu değeri, “Babam Osmanlı idaresi içinde gayrimüslim ve ruhani mümessillerine karşı da, bütün İslam âleminin halifesi olarak, adaletle ve dürüstlikle muamele etmiştir (Osmanoğlu, 2011: 126).” ve “Sarayın dâhili işleri kendisine aitti. Valide Sultan kimseyi zerre kadar incitmek istemez, işlere karışmaz, hak ve hakkaniyet arardı (Osmanoğlu, 1960: 14).” cümleleriyle belirtmişlerdir. Babaları Sultan II. Abdülhamid'in dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın adaletli davrandığını, hak ve hakkaniyete önem verdiğini vurgulamışlardır. Stern ise, padişahın sarayda görev alacak kişileri bizzat kendisinin inceleyerek atadığını, onların hayatları ve karakterleri hakkında bilgi alıp, Yıldız Köşkü'nde çalışan bütün memurların fotoğraflarından bir koleksiyon yaptığını belirtmiştir. Üstün sınıftan doğmuş olmanın, padişah için ölçü olmadığına, aksine şahsi liyakat, gayret ve çalışkanlığın onun güvenini kazanmada daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'de alt sınıftan olan fakat en üst düzeye ulaşan kişiler bulunduğunu, Cevad Paşa'nın en alt asker sınıfından, imparatorluğun en üst makamına yirmi yıl içinde tırmandığına vurgu yaparak, şahısların hangi sınıftan olduğu dikkate alınmadan sadece çalışarak, adaletli bir şekilde makamlara geldiklerini dile getirmiştir Stern, 2014: 94).

3.15. Barış Değeri

Osmanoğlu (2011), hatıratında babasının diplomasiden çok iyi anladığını, İhtilafı harbe müracaat etmeden, muslihane yollar ile çözmeye çalıştığını ifade ederek barışa ne kadar önem verdiğini belirtmiştir. Padişahın bir diğer kızı Ayşe Osmanoğlu (1960), eserinde babasının harb gailisinden daima sakındığını aktarmaktadır. Stern’ de hatıratında padişahın da saray çalışanlarının da barışa önem verdiklerini, ikili ilişkilerde öncelikle barışçıl yolların izlendiğini vurgulamaktadır (Stern, 2014: 152).

3.16. Duyarlılık Değeri

Hatıratlarda duyarlılık değeri de farklı örneklerle dile getirilmiştir. II. Abdülhamid’in sarayındaki Çerkes Prensesi Leyla Açıba, Sultan II. Abdülhamid Han’ı herkese iyi davranan, kimseleri incitmeyen bir insan olarak tanımlaması, konumunun verdiği üstünlüğe bakmaksızın onun duyarlılığının bir sembolüdür (Açıba, 2004: 53). Stern ise, II. Abdülhamid’in, hayatını kaybeden iki prensesin anısına İstanbul’a bir çocuk hastanesi bağışladığını belirtmiştir (Stern, 2014: 79). Burada padişahın kaybettiği çocuklarının anısına halkın yararına olan kurumlar yaptırmasındaki duyarlılığı vurgulamıştır. Başka bir örnekte Stern, evli eski bir saray hizmetçisi kocasını kaybettiğinde, derhal bütün çocuklarıyla beraber saraya geri dönebildiğini ve orada ömür boyu bakıldığını, padişahın eski saray görevlilerini bile zor durumda bırakmadığını, ömür boyu bakımlarını üstlendiğini vurgulamıştır (Stern, 2014: 86). Duyarlılığın son örneğinde Stern, padişahın yardıma muhtaç kişilere ve saray çalışanlarına sağlık alanında kolaylıklar sağlandığını; Yıldız Köşkü’nde oturan veya orada çalışan şahıslara ve fakirlere saray eczanesinden sarayın hekimleri tarafından ilaçların bedava verildiğini; ilaçlar oradan alınmadığını, aksine sipariş edenlere gönderildiğini söylemiştir (Stern, 2014: 158).

3.17. Tasarruf Değeri

Osmanlı Devletinde gerek padişahlar gerekse şehzadeler devlete ait mülkleri Allah’ın bir emaneti olarak görmüş ve tüm mal varlıklarında gelecek nesillerin ve Osmanlı halkının hakkı olduğu düşünülerek her zaman tasarruf edilmeye ve halkla paylaşılmaya çalışılmıştır. Stern’in eserinde, “Padişah, halife, kayzerlerin kayzeri, bugün hala eski dünyanın büyük kısmının egemeni, seda şekilde oturuyor orada, hemen hiç süs yok. Takıp takıştırmış, yaldızlı, silahları ışıldayan kitlenin içinde O en kibar, en asil ve bu arada en sadesiydi. Pırlanta nişanını hafifçe gösteren yarı açık gösterişsiz general paltosu içinde ve en son askerin ve tebaasının en fakiriyle aynı olan fesiyile, etraftaki diğerlerinden daha kudretli ve daha büyük görünmüyor. Özel hiçbir süsü yok, özel bir işareti yok, gösteriş yapan bir ziyneti yok (Stern, 2014: 46).” kullandığı bu cümleler, Osmanlı Devleti içerisinde tüm imkânlara rağmen gereksiz görünen süs ve ihtişamdan kaçınıldığının bir yönüyle tasarrufa önem verildiğinin kanıtıdır. Stern’in yer verdiği bir başka tasarruf örneği ise, “Gerçekten saltanat hazine-i hassasının organizasyonu örnek bir organizasyondur. Abdülhamid daha veliaht iken kendi servetinin mükemmel yöneticisi olmuştur. O zamanlar Hamid, yegâne hiç borcu olmayan Osmanlı veliahtıydı (Stern, 2014: 164).” şeklindedir. II. Abdülhamid’in sarayda artan yemekleri israf ettirmeyip, yardıma muhtaç olanlara ve diğer kurumlara bağışlaması, daha veliaht iken bile servetini iyi bir şekilde idare edebilmesi, tasarruf değerine verdiği önemdir.

3.18. Dayanışma Değeri

Saraydaki dayanışma vurgusuna dikkat çeken tek örnek; “Diğer Türk kadınlarının aksine saltanat evinden bir prenses evlenmesinden sonra yüksek, imparatorluk derecesinde bir bayan olur, kocası ona belli bir bağımlılık içinde kalır ve ondan başka bir kadın alamaz. Bir prensesin evlenmesi vesilesiyle aynı zamanda saray halkından pek çok genç kız masrafları saraydan olmak üzere saray memurlarıyla evlenirler. Böyle bir kızı alma şansını yakalayan memur, çoğunlukla büyük bir piyango kazanmıştır, çünkü prenses eski hizmetçilerini hayatı boyunca padişah nezdinde himaye eder ve kocalarının ilerlemelerini sağlar (Stern, 2014: 86).” şeklindedir. Prensese eski hizmetçilerini koruyup, sorumluluklarını üstlenmeleri dayanışma değerinin bir örneğidir.

Tablo 1: Değerler Frekans Tablosu

Değerler	Ş. Osmanoğlu	A. Osmanoğlu	Bernhard Stern	Leyla Açıba	Toplam
Sevgi	26	14	6	1	47
Estetik	6	10	15	2	33
Saygı	6	11	7	2	26
Çalışkanlık	3	6	9	--	18
Yardımseverlik	--	9	6	2	14
Sorumluluk	2	1	10	1	14
Bilimsellik	--	--	11	1	12
Vatanseverlik	4	6	--	--	10
Özgürlük	3	--	6	1	10
Aile Birl. Önem	4	1	3	1	9
Bağımsızlık	6	2	--	--	8
Dürüstlük	2	2	3	--	7
Eşitlik	--	--	6	1	7
Adalet	2	2	1	--	5
Barış	2	1	1	--	4
Duyarlılık	--	--	4	--	4
Tasarruf	--	--	3	--	3
Dayanışma	--	--	1	1	2
Toplam	66	65	92	13	236

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma da, II. Abdülhamid dönemini konu alan; “Babam Abdülhamid (Saray ve Sürgün Yılları)”, “II. Abdülhamid Yıldız Sarayı ve Haremi”, “Bir Çerkez Prenseseinin Harem Hatıraları” ile “Babam Abdülhamid” adlı 4 hatırat Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan değerlere göre incelenmiştir. Eserlerde programda yer alan değerlerden hangilerine vurgu yapıldığı ve değerler eğitiminde kullanılabilirliği sorularına yanıt aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın bulguları incelendiğinde, örneklem olarak seçilen dört hatıratın, programda yer alan değerlerin tamamına vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Hatıratlarda en çok vurgulanan değerler sırasıyla sevgi, estetik, saygı ve çalışkanlık olmuştur. En az vurgu yapılan değerler ise, dayanışma, tasarruf, duyarlılık ve barıştır. Bu bağlamda; ele alınan dört hatıratın programda yer alan değerlerin tamamına vurgu yapması, geçmişte ele alan

metinlerin değer eğitimindeki yeri de düşünülürken, Sosyal Bilimler dersi başta olmak üzere değer aktarımında eğitim materyali olarak kullanılabilir.

İncelenen hatıratlarda en fazla vurgu yapılan değerlerin sırasıyla sevgi, saygı, estetik, çalışkanlık, yardımseverlik ve sorumluluk olması eserlerin daha çok saray hayatını ele almasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Leyla Açıba'nın "Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları" isimli eseri incelenen çalışmalar içerisinde en az değer unsuru barındıran eser olması hatıratın daha çok dönemin siyasi tarihini ele almasından kaynaklanmaktadır. İncelenen çalışmalarda sevgi değerinin daha çok Ayşe ve Şadiye Osmanoğlu'nun hatıratlarında yer verilmesinde eserlerinde aile içi ilişkilere daha fazla yer vermesi etkili olmuştur. Özellikle sürgün yılları, bu dönemde yaşanan ayrılıklar hem aile bireylerinin birbirlerine karşı olan sevgisini hem de vatan ve millet sevgilerini, vatanına olan özlemlerini ön plana çıkarmıştır. Bu durum saygı, estetik değerleri içinde geçerli olmuştur. Estetik değerinin vurgulanan değerler içerisinde olmasında gerek II. Abdülhamit'in sanata olan düşkünlüğü gerekse şehzadelerin ve sultanların bu konuda iyi eğitim almalarına yönelik anıların dile getirilmesi etkili olmuştur. Stern'in eserinde estetik değerinin daha çok vurgulanmasında saray yaşamını bir dış gözlemci olarak ele almasından kaynaklanmaktadır.

Alan yazın tarandığında, bu araştırma ile benzer çalışmaların yapıldığı da görülmüştür. Altıkulaç (2014) Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde Hatıratların Kullanımının Öğrenme Sürecine Etkisi isimli çalışmada Araştırmanın deneysel uygulaması yapılan, öğretimde hatıratların kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin Bağımsızlık ve Özgürlük gibi değerleri kazanım düzeylerinin daha ileri seviyede olduğu görülmüştür. Derslerde hatıratların materyal olarak kullanmanın öğrencilerin akademik başarılarında ve derse karşı tutumlarında da olumlu yönde katkı sağladığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar araştırmamızda elde edilen hatıratların derslerde değer aktarım aracı olarak kullanılmasının etkili bir yöntem olacağı sonucunu destekler niteliktedir. Demir (2016) Değerler Eğitiminde Klasik Metinlerden Yararlanma: Büstan ve Risaletü'n Nüşhiyye isimli çalışmada, değerlerin öğrencilere benimsetilmesinde edebi eserlerin önemli birer değerler eğitimi materyali olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum bu çalışmada elde edilen edebi metinlerin değerleri barındırması ve değer aktarımında etkili olacağı sonucunu destekler niteliktedir. Sucu (2012) Mesnevilerin Edebiyat Eğitiminde Değer Aktarım Aracı Olarak Kullanılması adlı çalışmasının sonuç bölümünde, edebi eserlerin programda yer alan değerlere vurgu yaptığına değinerek, edebi eserlerin önemli birer değerler eğitimi materyali olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum bu çalışmada elde edilen edebi metinlerin değerleri barındırması ve değer aktarımında etkili olacağı sonucunu destekler niteliktedir. Eryılmaz ve diğerleri (2017) Değer Eğitiminde Edebi ürünlerden Yararlanma isimli çalışmalarının sonucunda, Sosyal Bilimler programında yer alan değerlerin öğrencilere aktarılmasında edebi metinlerin kullanılmasının etkili olacağını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, bu çalışma da elde edilen değer aktarımında edebi eserlerin kullanılmasının farklı bir materyal olarak etkili olacağı sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırma sonuçlarından hareketle; değerlerin toplumun geçmişi ve geleceği için ne kadar önem taşıdığına kavratılması, değerlerin uzun bir zamanda oluşarak günümüzde de önemini koruduğunun vurgulanması açısından da geçmişi ele alan hatırat türündeki eserlerin kullanılması önerilebilir. Eserde geçen ve değerleri vurgulayan sözler bu değere uygun bir metin veya tema işlenirken değerleri desteklemek için kullanılabilir. Örneğin, hazırlık

çalışmalarında en uygun ve dikkat çekici sözler metinler içerisinde seçilerek öğrencilere verilir yorumlamaları istenebilir. Böylece değer aktarımının yanında öğrencilerin derse karşı ilgi ve dikkatleri de artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, F.(2015). “Osmanlı’da Padişah Oğulları ve Kızlarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(27), 183-202.
- Açba, L. (2004). Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları. (Hazırlayan: Harun Açba). İstanbul: L&M Yayınları.
- Akıncı, A. (2005). “Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü” *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 7-24.
- Barış, D.A. & (2015). Ece, A.S.(2015). “Kültürel Değerlerin Aktarılmasında Çocuk Tekerlemeleri “Tekerlemelerimizi Biliyor muyuz?”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 343-368.
- Beldağ, A.& Aktaş, E.(2016). “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Eser Kullanımı: Nitel Bir Çalışma”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 953-981
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Yirmi yedinci Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaymakçı, S.(2013). “ Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında sözlü ve Yazılı Edebi Türlerin Kullanım Durumu”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 230-255.
- Meb. (2005) . *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4.-5. Sınıf Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: MEB Yayınları.
- Meb. (2017). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi (6-7.sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Osmanoğlu, Ş. (2011). *Babam Abdülhamid (Saray ve Sürgün Yılları)*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (1960). *Babam Abdülhamid*, İstanbul: Güven Yayınevi.
- Özbay, M. Karakuş Tayşi, E. (2011). “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı açısından önemi” *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1 (1), s.21-31.
- Özkan, R.(2011). “Toplumsal Yapı, Değerler ve Eğitim İlişkisi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 333-344.
- Stern, B. (2014). II. Abdülhamid Yıldız Sarayı ve Haremi. (Çeviren: Güray Beken). İstanbul: Truva Yayınları.
- Şimşek, Ş. (2015). “Kemalettin Tuğcu’nun romanlarında değerler eğitimi” *International Journal of Humanities and Education*, 1,1, 79-104.
- Sığrı, Ü., Tabak, A. ve Ercan, Ü. (2009). “Kültürel değerlerin yönetsel kapsamda analizi: Bankacılık sektörü örneği” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), s.166-192.
- Susar, F. (2014). “4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Metinlerinde Yer Alan Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Tekşan, K.(2012). “Türkçe Dersi Değerler Eğitiminde Kutadgu Bilig’in Kullanımı” *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1-17.

AKADEMİKBAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 75Kasım - Aralık 2019

UluslararasıHakemliSosyalBilimlerE-Dergisi

ISSN:1694-528XİktisatveGirişimcilikÜniversitesi,Türk
Dünyası Kırgız –TürkSosyalBilimlerEnstitüsü,Celalabat –
KIRGIZİSTAN <http://www.akademikbakis.org>

- Yaylacı, A.F. (2016). “Değerler Eğitimi ve Bir Fabrika Olarak Modern Okul”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 153-172.
- Yaylacı, A.F. ve Beldağ, A. (2015). “Karar Verme Sürecinde Okul Yöneticilerini Etkileyen Değerle” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11 (1), 165-176.
- Yazıcıbaşı, M. A.,(2014). “Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Osmanlı’da Ahlâk Eğitim ve Öğretimi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 761-780.
- Yener, Ö.(2014). “Türk Milli Kültüründe Değerler Ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(14), 59-87.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Onuncu baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.